

Нұрбеков А.М.

Автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу кезінде қолданылатын электронды техника құрылғыларының түрлері және олардан қорғану тәсілдері

Бұл мақала қазіргі таңдағы өзекті тақырып – көлік құралдарын ұрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу қылмысының алдын алу мен ашу мәселелеріне, сонымен қатар автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу кезінде қолданылатын электронды техника құрылғыларының түрлері және олардан қорғану тәсілдеріне арналып жазылып отыр. Сонымен қатар автор дабылқаққыштар және қорғаныс құрылғыларымен еліміздегі автокөліктердің барлығын дерлік жабдықтауды Заңнамалық тұрғыда қолға алуды және жеке көлігі бар азаматтарды жыл сайынғы бақылауда ұстап отыру қарастырылған. Сондай-ақ азаматтарға, ұрланған автокөлікті VIN-код арқылы қалай анықтауға болатынын және VIN-код сөзінің мағынасын толық ашып жазып отыр.

Түйін сөздер: құқық, құқық бұзушылық, бөтеннің мүлкін ұрлау, көлік құралдарын ұрлау, ақпараттық технология, GPS жүйесі, VIN-код, дабылқаққыш.

Nurbekov A.M.

The use of IT- technologies in preventing and disclosure of burglaries and thefts of vehicles

The given article is devoted to the important topic- preventive and discovering thefts of vehicles.

The author concretizes what methods exactly exist and lists different types of security systems, also gives full information about types of technical ways of hacking security systems and defense systems. The author also touches upon the issue of establishing norm for defense and security equipment for all cars exported in our country on national legal basis, through dealer salon and individual cars to be equipped which are controlled every year by technical monitoring centers. Also the author reveals the concept of the VIN-code and how to use the VIN-code to identify a stolen car.

Key words: Law, criminal law, offense, theft of another's property, theft of vehicles, information technology, the system of GPS, VIN-code, the social network.

Нурбеков А.М.

Электронные технические средства, используемые для угона и кражи автомобиля, и средства защиты от них

Данная статья посвящена актуальной теме – предупреждению и раскрытию краж и угонов транспортных средств.

Автор конкретизирует методы предотвращения, то есть перечисляет виды систем безопасности, а также дает полную информацию о видах технических средств взлома систем безопасности и средств защиты от взлома. Также автор в данной статье, для снижения количества преступлений, связанных с кражами и угонами транспортных средств, поднимает вопрос о том, чтобы на Законодательном уровне закрепить норму об оснащении всех автомобилей, экспортируемых в нашу страну и реализуемых через диллерские автосалоны, и личных автомашин граждан системами безопасности и ежегодно контролировать во время прохождения обязательного технического осмотра. Также автор раскрывает полностью понятие VIN-код и то, как с помощью VIN-кода определить краденный автомобиль.

Ключевые слова: право, правонарушение, кража чужого имущества, угон кража транспортных средств, информационные технологии, система GPS, VIN-код, социальные сети.

**АВТОМОБИЛЬДІ
НЕМЕСЕ ӨЗГЕ ДЕ КӨЛІК
ҚҰРАЛДАРЫН ҰРЛАУ
ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚҚА
СЫЙЫМСЫЗ ИЕЛЕНІП
АЛУ КЕЗІНДЕ
ҚОЛДАНЫЛАТЫН
ЭЛЕКТРОНДЫ
ТЕХНИКА
ҚҰРЫЛҒЫЛАРЫНЫҢ
ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ
ОЛАРДАН ҚОРҒАНУ
ТӘСІЛДЕРІ**

Қазақстан Республикасында және алыс жақын шетелдерде соңғы жылдары белең алып отырған қылмыс түрлерінің бірі автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу болып табылады. Интерпол мәліметі бойынша, аталған қылмыстан 2015 жылы Еуропалық Одақ мемлекеттеріне бес миллиард еуро көлемінде шығын келтірілген және қылмыстық жолмен табылған пайда бойынша заңсыз есірткі заттары айналымы, қару-жарақ айналымы және жезөкшеліктен кейін төртінші орынды иеленіп отыр [1]. Сондықтанда автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу қылмысын жасаған тұлғалар бөтеннің мүлкіне қол салып қана қоймай мемлекеттің экономикалық тұрақтылығына да едәуір нұқсан келтіреді.

Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің есептері мәліметтеріне және жүргізілген талдауға сәйкес соңғы 5 жыл ішінде автокөлік құралдарын ұрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу қылмыстары бойынша келесідей көрініс айқындалады:

2010 жыл – 2264 ұрланған көлік құралдар, құқыққа сыйымсыз иеленіп алынған 2151.

2011 жыл – 3122 ұрланған көлік құралдар, құқыққа сыйымсыз иеленіп алынған 2930.

2012 жыл – 5734 ұрланған көлік құралдар, құқыққа сыйымсыз иеленіп алынған 4116.

2013 жыл – 6719 ұрланған көлік құралдар, құқыққа сыйымсыз иеленіп алынған 4461.

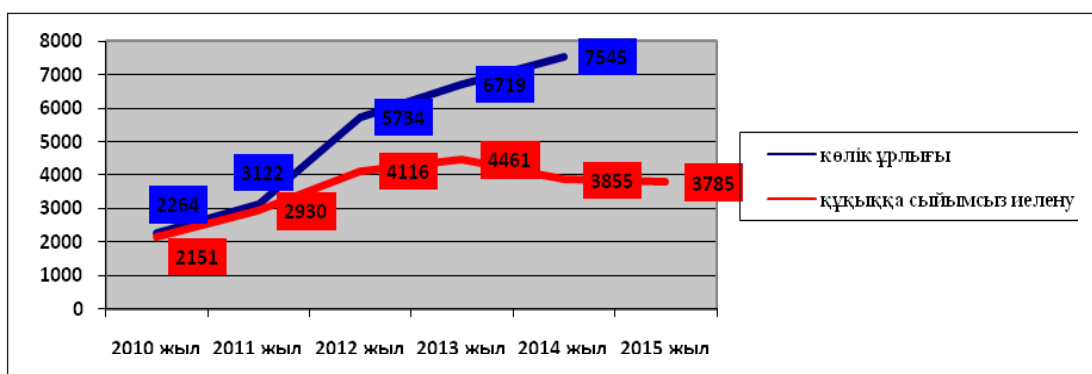
2014 жыл – 7545 ұрланған көлік құралдар, құқыққа сыйымсыз иеленіп алынған 3855.

2010-2014 жылдар аралығындағы автокөлік ұрлығы мен құқыққа сыйымсыз иеленіп алу қылмысының диаграммасы (1-сурет).

Құқықтық статистиканың мәліметтерінің негізінде жүргізілген салыстыруға сәйкес 2010 жылмен 2014 жылдағы қылмыстарды салыстырсақ автокөліктерді ұрлаумен байланысты келесідей ақпарат анықталды, егер де 2010 жылдың нәтижесінде 2264 қылмыс жасалса, 2014 жылы 7545 қылмыс жасалған, яғни 2014 жылдың нәтижесінде – автокөліктер-

ді ұрлаумен байланысты қылмыстардың саны – 5281 қылмыс фактісіне өскені мәлім, яғни атап айтқанда көрсетілген қылмыстардың түрі үш есеге өскен. Ал автокөліктерді құқыққа сыйымсыз иеленіп алу бойынша 2010 жылмен 2015 жылдағы қылмыстарды салыстырсақ келесідей ақпарат анықталды, егерде 2010 жылдың нәтижесінде 2151 қылмыс жасалса, 2015 жылы 3785 қылмыс жасалған, яғни 2015 жылдың нәтижесінде – автокөліктерді құқыққа сыйымсыз иеленіп алумен байланысты қылмыстардың саны – 1634 қылмыс фактісіне өскені мәлім, яғни атап айтқанда көрсетілген қылмыстардың түрі бір жарым есеге өскен [2]. Алайда, алдындағы мақалада көрсеткеніміздей, бұл жерде тоқтала кететін тағы бір

жағдай, өздеріңіз байқап отырғандай көрсетілген диаграммада автокөлік ұрлығының 2015 жылғы статистикалық көрсеткіші жоқ, мұның бірден-бір себебі, Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы ҚСЖАЕКЕ бойынша берілген мәліметтерде ұрлық құқық бұзушылығы (ҚР ҚК-нің 188-ші бабы) жіктелмей, яғни автокөлік ұрлығы немесе мал ұрлығы, ұялы телефондар ұрлығы деп жеке-жеке жіктеліп жазылатын, ал қазір түрлері бойынша бөлінбей жалпылама түрде көрсетілуі, біз үшін қызығушылық туғызушы автокөлік ұрлығына байланысты 2015 және 2016 жылдың өткен айлары бойынша жасалған қылмыстар жайлы толық мәлімет алу мүмкіндігінен айырып отырғандығымызды айтқымыз келеді.

1-сурет

Қазіргі таңда Ішкі істер органдары, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Бөтен мүлікті ұрлауға қарсы іс-қимыл жөніндегі 2015-2017 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту туралы ҚР ПМ 2015 жылғы 28 ақпандағы № 165 бұйрығына сәйкес автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу қылмысымен күрес жүргізуде [3]. Алайда, құқықтық статистикалық мәліметтер көрсетіп отырғандай аталған қылмыстарға қарсы күресті жүргізуге қарамастан оның тиімсіздік жақтары байқалады. Жүргізіліп жатқан күрестің тиімсіздігіне әсер ететін және себеп болатын ол қазіргі қоғам өміріндегі азаматтардың өздерінің жеке-меншік мүліктеріне деген немқұрайлы қарауы. Азаматтардың немқұрайлық әрекеттері келесі жағдайлармен сипатталады:

- қылмыс болған жағдайда ішкі істер органдарына дер кезінде хабарласпау;
- автокөліктерін автотұрақтарға қоймай, көшелерде немесе аулаларда қойып кетуі;

– ең үлкен мәселе, бұл азаматтардың автокөліктеріне дабылқаққыш құрылғыларын немесе қарапайым, басқару рөлі мен жетек қорабының иінтірегін бекіту қондырғысын орнатпау болып табылады.

Аталған немқұрайлық әрекеттер салдарынан көп жағдайда қылмысқа жол беріліп, жеке-меншік мүліктерінен айырылады және ішкі істер органдарының онсызда қыруар жұмыстарына тағы да жұмыс қосып ауыртпалығын жоғарылатуға ықпал етеді.

Мақалада осы мәселелерді ескере отырып, автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу кезінде қолданылатын электронды техника құрылғыларының түрлерін және олардан қорғану тәсілдерін атап өткіміз келіп отыр.

Қазіргі таңда, нарықта дабылқаққыштардың түрлері сан алуан, солардың бір қатарының қызмет атқару функцияларын, сонымен қатар оларды қандай құрылғылармен ашуға болаты-

нын және ол құрылғылардан қорғану тәсілдерін талдап көрейік.

Ескі нұсқадағы дабылқакқыштарға сканерлер қолданылады. Алғашқы дабылқакқыштар өте қарапайым болғандықтан әр дабылқакқыштың өзіне тиесілі, әдетте 8-16 белгіден тұратын, кодтары болған. Міне сол қарапайым құрылғы өз кезегінде әртүрлі кодтардың комбинацияларын теру арқылы өзіне тиесілі код арқылы ғана дабылқакқышты ашқан. Ашқан сайын өзгеріп отыратын динамикалық кодты қолданысқа енгізгеннен кейін сканерлермен дабылқакқыштарды ашу мүмкін болмай қалды, олардың орнына кодграбберлер (грабберлер) келді.

Грабберлер – Сканерлермен қатар бір уақытта, электронды кілттерді бұзып ашатын олардан да күрделі құрылғы – кодграббер (граббер) пайда болды. Бұл құрылғымен автокөлік дабылқакқышының жіберген белгілерін тосқауылдап алып, сол белгілерді көлікті ашуға қолдануға болады. Осындай құрылғылардың алғашқысы алмастырушы кодграббер деп аталатын, ол дабылқакқыштың нағыз белгісін жаттап оны кедергілермен алмастырып отырған, көлікті жапқан жүргізуші қолындағы дабылқакқыш құрылғыға ешбір белгі келмегендіктен, оны екінші рет қайта жабуға тырысады, сол сәтте кодграббер қайтадан белгіні тосқауылдап алып, эфирге кедергі жіберумен қатар жатталған алғашқы, нағыз белгіні де жібереді, ал екінші тосқауылданған белгіні дабылқакқышты ашу үшін қолданады. Kellogg-шифрлеу негізінде құрылған дабылқакқыштың басым көпшілігі аталған кодграбберлер арқылы ашылады.

Кодграбберлердің жаңа модельдері мен түрлері бірнеше айда бір рет шығады. Олардың қызмет ету алгоритмдері мынадай: статистикалық коды бар дабылқакқыш орнатылған автокөлік иесі, көлігін жабу үшін қолындағы құрылғының жабу түймешігін басады, – эфирде дабылқакқышты басқару коды пайда болады, – граббер оны «РЕК» түймешігін басу арқылы жазып алып, жазылып алынған кодты эфирге «PLAY» түймешігін басып шығару арқылы дабылқакқыш автокөліктің есігін өзі ашып береді. Егер дабылқакқыштың күзетке қойылуы мен ашылуы әр түрлі кодтар мен түймешіктер арқылы жүзеге асырылатын болса – біраз ғана қиындық тудырады. Ол үшін автокөлік иесінің артынан жүріп отырып, бірнеше кодтарын жазып алу қажет, әдетте дабылқакқышты күзетке қою мен ашу кодтарында аса көп айырмашылық болмайды. Дабылқакқыштың ашылу және

жабылу кодтарын бір жазып алғаннан кейін автокөлікті ұрлау немесе айдап әкетуді жоспарлаған қылмыскер өз ойын жүзеге асырудағы қолайлы сәтін қанша уақыт болса да таңдауына мүмкіндігі бар. Грабберлер әлі күнге дейін қылмыскерлер көп қолданатын құрылғы болып оларға қызмет атқарып келеді. Шындығын айту керек, жүздеген эфир белгілерін сақтау жады болғандықтан кодтарды оңай саралап ашу мүмкіндігі артып, олар күрделеніп кетті. Бір таңғаларлығы, нарықта әлі күнге дейін, кодграбберлерге төтеп бере алмайтын статистикалық коды бар дабылқакқыштар сатылып келеді. Көбінесе бұл құрылғылар ұялы телефон немесе дабылқакқыштың пішінінде жасалады және өзінің жинақылығына, сонымен қатар күнделікті қолданыстағы құрылғыларға ұқсағандықтан оларды анықтау және ажырату қиын.

Соңғы үлгідегі Сканер-кодграбберлер: қазіргі таңда мобильді аналитикалық орталықтан еш кем емес, дәл сол сияқты қызмет атқаратын, қолдан жасалған немесе сериялы құрылғылардың бар екені бізге анық белгілі. Мұндай кешеннің құрамына жақсы селективті, сезімталдығы жоғары қабылдағыш, портативті компьютер, жиілік синтезаторы бар реттелетін таратқыш кіреді. Сонымен қатар кешенге көз жететіндей жердегі кез келген қашықтықта кодтарды қабылдап, талдай алатын бағытталатын антенна кіруі мүмкін. Мұндай кешеннің әртүрлі деңгейдегі қиын кодтарды қабылдап, оның құрылымын талдап, сонымен қатар анықтау мүмкіндігі бар. Құрылғының бағдарламалық қамтамасыз етуіне келесі жіберілген белгілерінің динамикалық өзгеру алгоритмі белгілі болуы мүмкін немесе талданып оқылуы мүмкін. Содан кейін керекті сәтте эфирге шығару мақсатында келесі жіберілген белгілерді ашу жобаланады. Мұндай құрылғылар, өздерінің қабылдағыштары дабылқакқыштың қатарынан бірнеше рет ауысып жатқан кодтарын егжей-тегжей талдап, оқып болғанға дейін тосқауыл кедергілерін қоюға мүмкіндіктері бар, себебі көлік құралының иесі дабылқакқышты жауып күзетке қою үшін түймешіктерді бірнеше рет басуына тура келеді. Жіберілген белгі кодтарды талдап болғаннан кейін кедергі автоматты түрде өшеді, ал автокөлік иесі дабылқакқышты жапқанына көзі жеткеннен кейін барып, көлігін қалдырып кете береді. Одан кейін бәрі оп-оңай – «PLAY» түймешігін басып қылмыскер ойын жүзеге асырады [4].

GSM-дабылқакқыштарына қарсы GSM/GPS-сөндіргіштері деп аталатын құрылғы

пайдаланылады. Бұл құрылғыларды қолданудың бастапқыдағы мақсаты аса маңызды келіссөздер жүргізілген уақыттарда үй-жайларда, кеңселерде қолдану болатын. 220 Вольттан қуат алатын түрлерін ойлап тапқаннан кейін, автомобильдегі 12 Вольттан қуат алатын содан кейін портативті нұсқалары құрастырылды, себебі іскер адамдар келіссөздерді автомобиль ішінде де жүргізе береді. Бұл құрылғыларды кезінде Nokia компаниясы да құрастырып шығарған. GSM-дабылқакқыштарының дабыл қондырғысы арақашықтық тым алыс болған уақытта көп жағдайда көлік иесінің қолындағы құрылғыға белгі бере алмайды, ал GSM-сөндіргіштері қосылған уақыттан кейін автокөлік иесі оның көлігінің ұрланып немесе айдап әкетіліп бара жатқанын тіптен білмеуі мүмкін. Мұндай құрылғылардың сөндіру аумағы 3-5 метрден 20-50 метрге дейін жетеді. Нарықтағы бағасы да оның түріне, шағындығына және сөндіру аумағының қашықтығына қарай 100 АҚШ долларынан бастап 500-700 долларға дейін барады. GSM-сөндіргіштердің сан алуан түрлері бар және олар әр түрлі пішінде жасалады, мысалы, темекі қорабына ұқсайтын пішінінен бастап, бірнеше антенасы бар кітап пішінді болып келетіндері бар. Сонымен қатар дабылқакқыштарға басқа GPS/GSM-трекер немесе ұқсас модуль қоюға қылмыскерлер GSM/GPS-сөндіргіштерін пайдалануы мүмкін. GSM-дабылқакқыштарын бұзу мақстында GSM/GPS-сөндіргіштерінен басқа, базалық станцияларды алмастыратын және ұялы байланыстың SIM-карта көшірмесін жасайтын құрылғылар қолданылуы мүмкін.

Имобелайзерлерді залалсыздандыруға арналған **қайталағыш (ретранслятор)** қолданылады. Имобелайзер 3 метрден 15 метрге дейінгі арақашықтықта әрекет ететін төмен қуатты бірегей радиобелгі сияқты болып келеді және оған қайталағыш сияқты құрылғы арналған, олар радиобелгінің сигналдарын сканерлеп ұзақ қашықтықтарға қайталап жібереді. Бұл қағида радиотехникадан алынған және сол мақсаттарда пайдаланылады, яғни радио сигналдарды қабылдау мен тарату қашықтығын ұлғайту мақсатында.

Ал енді жоғарыда аталған құрылғылардан қорғану құрылғылары мен тәсілдерін талдап көрейік, олар келесідей:

– Ең алдымен көлік иесінің ұқыптылығы және көрегенділігі.

– Екінші ол – техникалық. Егер Сіздің автокөлігіңіздің есіктері сіздің одан алыстау барысында автоматты түрде бекітілмейтін болса, мін-

детті түрде бекіткіш құрылғысын орнату қажет. Бұл Сіз есікті бекітуді ұмытып кеткен жағдайда өте керек нәрсе. Егер Сіз ұмытпайтыныңызға сенімді болсаңыз – әрқашан көлік құралыңыздан шыққанда немесе көлігіңізден алыстаған кезде есікті бекіту керек екенін естен шығармаңыз. Келесі түрі – anti-hijacking, анти-хайджек жүйесі. Егер қашықтықтан танылатын карточка Сіздің қалтаңызда немесе өзіңізбен бірге автокөлік ішінде болса, дабылқакқыш сізді көліктің қожайыны ретінде таниды. Ал егер Сіздің автокөлігіңізді қылмыскерлер тартып алып, өзіңізді жол үстінде қалдырып кетсе немесе көліктен түсуге мәжбүрлеген болса, қарсылық танытпай, түсіп қалудың жолын іздеңіз. Қылмыскерлер алысқа ұзап кете алмайды, себебі дабылқакқыш Сіздегі **anti-hijacking** карточканың автокөлікте жоқ екенін білгеннен кейін дереу қозғалтқышты сөндіріп, бекітіп «дабыл» белгісін қосады.

– Өзінің дәрежесіне қарай дабылқакқышта бірнеше датчик болады. Олардың неғұрлым дұрыс таңдалып орнатылуына қарай дабылқакқыштың күзет жүйесі қызметін соғұрлым дұрыс атқарады. Дабылқакқыш қондырғысында орналасқан **ажыратқыш датчигі** есік, капот немесе жүк салғыштың қақпағы ашылған кезде іске қосылып дабыл береді, ал егер қылмыскер терезені сындырып кірген болса, қондырғы іске қосылмайды.

– Оған жауапты **соққы датчигі** бар, егер соққы датчигі дұрыс қосылған болса қылмыскер автокөліктің терезесінен немесе кез келген жерінен соққы жасаған болса, қондырғы дереу іске қосылып дабыл береді. Соққы датчигінің бір жақсы тұсы, ол қылмыскер есікті ашпай жатып іске қосылады. Сонымен қатар психологиялық тұрғыдан да жақсы: көптеген білікті емес қылмыскерлер көлікті ұрлар алдында оның дабылқакқышын тексеру мақсатында дөңгелектерін теуіп тексеріп көретіндер де болады. Дабылқакқыштардың күзет аймағының екі түрі болады, егер бірінші аймағы сәл ғана соққы жасағанда «Ескерту» дыбысы қосылса, ал екінші аймағында қатты соққыдан кейін бар дауыста «Дабыл» дыбысы қосылады.

– **Ығыстыру датчигі** – бұл датчик дөңгелек ұрлайтын қылмыскерлер көлікті бір жақ бүйіріне ығыстырып көтерген кезде ғана дабыл беріп үркітіп қана қоймай, автокөлікті сүйреп немесе тиеп алып кетейін деген кезде де дабыл береді.

– Көлік ішінде қозғалыс білінсе немесе бөтен біреу табылған болса **көлем датчигі қосылады**. Егер автокөлік терезелері ешбір соққысыз сындырылмай ашылып, соққы датчигі

қосылмаған жағдайда, бұл датчик өте жақсы көмектеседі.

– **Аумақтық шекараны күзету датчигі** – автокөлікке жақын келген немесе күзету аумағында ұзақ уақыт тұрып қалған адамды байқаған кезде ескерту белгісін беріп, ал тым қатты жақындаса дабыл белгісі қосылады. Мұндай датчиктермен қымбат және күрделі дабылқакқыштар жабдықталады, сондай-ақ бұл датчик психологиялық компонент жағынан өте құнды, себебі осының өзі мен-мен деген ұрылардың мысын басады.

– **Кернеудің төмендеу датчигі** жалпы күзет функциясын атқарады және борт желісіндегі кернеудің төмендегені (мысалы автокөлік жарықтары қосылса) байқалса дереу дабыл белгісі қосылады. Мұндай датчиктің орнатылуының бір жақсы тұсы, дабылқакқышты қуат көзінен ажырату мақсатында аккумуляторды тессе немесе оған зақым келтірілген болса дабылқакқыш бәрібірде дабыл беріп үлгереді. Сонымен қатар дабылқакқыштың электроникасы өте нәзік болып келгендіктен оны электрошокердың көмегімен тез арада істен шығаруға болады, бірақ егер жүйе кернеудің төмендеу датчигімен жабдықталған болса ол бірден қылмыстық әрекетті танып, негізгі блоктарды уақытша істен шығарады. Бұл интеллектуалды дабылқакқыштарға тән қасиет.

– **Антисканер** – бұл датчик қылмыскер сканер арнайы құрылғысын қосып, дабылқакқышқа әр түрлі комбинациялар жіберу арқылы басқару кодын тауып алуға тырысқан кезде қосылатын датчик. Аталған датчик орнатылмаған қарапайым дабылқакқыштардың басқару кодтары ерте ме кеш пе сәйкес келіп автокөліктің есіктері ашылады, ал антисканердің интеллектуалды жүйесі оны қылмыскердің ашуға тырысып жатқанын түсініп, қорғану тәсілі ретінде бірден радиожелісін сөндіріп, сканерден келген ешбір бұйрықты орындамайды.

– **Имобилайзер** – тек қана көлікті айдап әкетуге қарсы орнатылған жүйе. Дабылқакқыш қондырғысының басқа датчиктері сияқты көлікті күзетпейді, дабыл көтермейді, тек қана автокөлік қозғалтқышының оталуына жол бермейді. Дұрыс таңдалған және орнатылған сапалы имобилайзер мен-мен деген ұрыларға төтеп беріп ұзақ уақыт бойы автомобиль қозғалтқышын оталғыздырмай тұра алады. Ал тіс қақпаған ұрыларға тіпті шешілмейтін түйін болады. Автокөлік неғұрлым қымбат болса, соғұрлым сапалы имобилайзер орнатқан абзал.

– Электроника төтеп бере алмаған жағдайда, басқару рөлі мен жетек қорабының иінтіре-

гін бекіту қондырғысы ең тиімді құрал болып табылады. Бұл қондырғыны істен шығару үшін өте көп уақыт керек. Ол үшін оны қымбат және сапалы бұрғымен тесіп, арамен кесу керек. Сондықтан сапалы бекіту құралын құр алақан ашу қиынға соғады. Мамандардың айтуы бойынша жоғары технологиялы, сапалы, басқару рөлін бекіту қондырғысы қол жетпейтін жерлерге орнатылады және бұрғы, ара, балға сияқты құралдар тұрмақ, кейбір жағдайда өзінің кілтімен ашуға қол жеткізу қиынға соғады. Жетек қорабының иінтірегін бекіту қондырғысы да өзін жақсы жағынан көрсетіп отыр. Бірақ мамандармен ақылдасып Сіздің көлігіңізге бұл қондырғыны орнатудың қаншалықты пайдасы бар екенін білген жөн болады. Себебі кейбір көліктерде жетек қорабын басқару сымарқанын кесу арқылы жетек қорабын бекіту қондырғысын істен шығаруға болады.

Жоғарыда аталған датчиктердің қайсысы болса да артықшылық етпейді, керісінше біреу болмаса біреуінің жоқтығы қылмыскерлерге қолғабыс болып, Сіздің көлігіңізді ұрлап әкетуге жол ашып беруі мүмкін. Әрине құрылғылардың сапасына қарай бағасы да жоғары болатынын ескеру қажет.

Ешбір адам, ешқашан көлігі ұрланбайды дегенге 100% кепіл бере алмайды, сондықтан аталған құрылғыларды өз көлігіне орнату, өзінің жеке мүлкіне немқұрайлы қарамайтын әрбір саналы адамның міндеті.

Ендігі тағы бір мәселе, біздің еліміздің нарығында автокөлікті қолдан сатып алу өте жиі кездеседі, оның бірден-бір себебі Қазақстан Республикасы дамушы елдер қатарында болғандықтан, мұндай үрдіс әрбір дамушы мемлекетке тән. Ал енді сол автокөлікті қолдан сатып алған жағдайда ұрланған көлікке ұрынып қалмау жолдарын да айтып өткенді жөн көріп отырмыз.

Автокөліктің ұрланған немесе ұрланбағаны жайында ақпарат алу жолдарының бірден-бірі, ол көліктің VIN кодын тексеру арқылы білу. Аталған кодты тексермес бұрын VIN код деген ұғым не мағына беретінін түсініп алуымыз қажет. ISO 3779 халықаралық стандарт бойынша, VIN код форматына (сөзбе-сөз аударсақ Vehicle Identification Number – автокөліктің салыстыру номері) түсінік береді. Алгоритмді пайдаланып бақылау санын есептеп шығару жолын қолданғандықтан VIN кодтың сандары мен әріптері жасанды өзгертулерден қорғалған, бұл есептеу жолын АҚШ және АҚШ-қа автокөлік экспорттайтын мемлекеттер ұстанады, ал Еуропада ISO 3779 стандарты

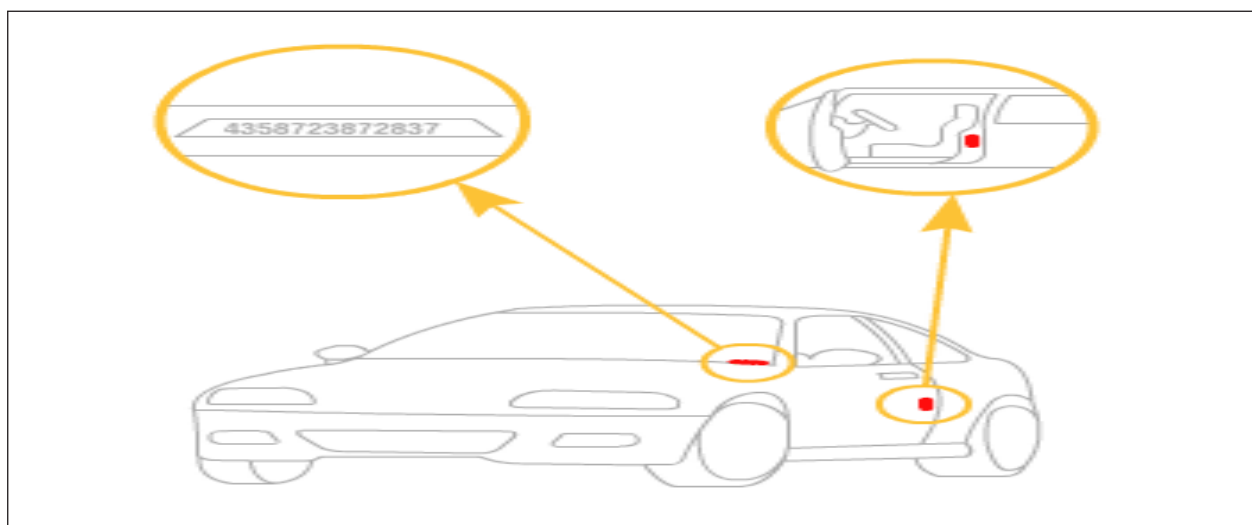
қатаң сақталынбайды. Аталған алгоритмді білсе де қылмыскерлер VIN кодтың әріптері мен сандарын, ешбір із қалдырмай немесе білінбейтіндей етіп және бақылау санымен сәйкес келетіндей етіп өзгерте алмайды, себебі бір ғана санды өзгертумен шаруа бітпейді.

Америкалық автокөліктердің VIN кодтары стандарт бойынша жүргізуші орнының сол жақтағы торпедасының үстінде, әйнектің капотпен түйісу тұсында орналасқан және жүргізуші есігінің қуысындағы стикерде қайталанады. Сонымен қатар ол басқа жерлерде де қайталануы мүмкін. Қазіргі кездегі автокөліктердің VIN кодтары құрал тақтасының жоғары жағындағы сол жақ шетінде, алдыңғы әйнек арқылы көрінетін тұсында орналасқан. Сонымен қатар оны шанақтың (кузов) алдыңғы солжақ тіреуінен де табуға болады (*фото №1*). Әдетте VIN кодтар блок пен цилиндр блогының бастиегіне, шанақ тірегіне, есік табалдырықтарына, салон мен қозғалтқыш арасындағы жақтауға және лонжерондарға жазылады [5]. Әрине қылмыскерлер, кесіп алып тастауға ыңғайлы орналасқан, қол жететін тұстарда VIN кодты білдіртпей өзгертуге тырысады, ал жасырын тұстарда орналасқандарын өзгерту оңайға түсе бермейді. Кейбір жағдайда тіптен өзгертпейді.

Сандарды өзгерту тәсілі шеберлікті талап етеді. Дөрекі немесе қалай болса солай өзгертілген сандар немесе ескі санның үстінен жаңа сан жаза салатындар және пішіндері ұқсас сандарды өзгертетіндер де кездеседі. Мысалы, 0-ді 6 немесе 9-ға, P-ні R-ға, 1-ді 4-ке, W екі V әрпімен өзгертіледі. ISO 3779 стандартына сәй-

кес VIN-код шанақ номерінің бірінші 17 орнын алады. VIN-кодты белгілеу үшін келесі символдар қолдануға рұқсат берілген: **0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 A B C D E F G H J K L M N P R S T U V W X Y Z**. Ал **I, O, Q** символдарымен белгілеуге тыйым салынған.

VIN-код құрамы үш бөліктен тұрады: 1. World Manufacturers Identification (WMI) – өндірушінің әлемдік индексі; 2. Vehicle Description Section (VDS) – сипаттама бөлігі; 3. Vehicle Identification Section (VIS) – айрықша бөлік. WMI – үш белгіден тұратын, автокөлікті шығарушыларды сәйкестендіретін код: бірінші белгі географиялық аймақты, екінші белгі сол аймақтағы мемлекетті білдіреді, үшінші белгі автокөлік өндірушінің белгісі. VDS – бұл код автокөлікті сипаттайтын алты саннан тұрады. Бұл белгілердің мағыналарын, жүйелілігін және орналасуын өндірушінің өзі белгілейді және пайдаланылмаған позициялар кез келген белгімен толтыру еркі өзінде. Ережеге сәйкес алғашқы бес санда автокөліктің шанақ түрі, қозғалтқыш түрі, моделі, сериясы сияқты техникалық сипаттамасы жазылады. Соңғы сан бақылау саны болып табылады. VIS – бұл сегіз белгіден тұратын код, оның соңғы төрт белгісі міндеті түрде сандар болуы керек. Автокөліктің шыққан жылы VIS кодтың алғашқы позицияларында орналасады, ал құрастырған зауыт – екінші позицияда орналасады, бірақ бұл ақпаратты өндірушілер VIN-кодта көрсетуге міндетті емес. Қалған белгілер автокөліктің сериялық белгісін, өндіріс барысындағы құрастыру конвейермен өткен ақпаратты көрсетеді (2-сурет).

2-сурет

Жоғарыда атап өткеніміздей, азаматтар өздерінің жеке мүліктеріне, автокөліктеріне немқұрайлы қарағандықтан, қылмыскерлер олардың мүліктерін қолдарына оңай түсіреді, ал дабылқаққыштар мен қорғаныс құрылғылары орнатылған автокөліктерді айдап әкету мен ұрлау қиынға түскендіктен қылмыскерлердің әрекеттері көп жағдайда жүзеге аспай жатады.

Ойымызды қорытындылай келе, аталған қылмыстың алдын алумен болдырмау және қылмыс орын алған жағдайда оның ізін суытпай ашу мақсатында жоғарыда көрсетілген дабылқаққыштар мен қорғаныс құрылғыларының әр автокөлікте болуын Заңнамалық негізде талап етілуі қажет деп санаймыз. Ол үшін шетелдерде шығарылған жаңа автокөліктерінің экспортымен айналысатын отандық авто

салондардан сатылатын әрбір қымбат көлікке GSM/GPS-дабылқаққыштарын орнатуды талап ету керек. Сонымен қатар, жыл сайын мемлекетімізде міндетті түрде өткізілетін техникалық байқаудан өткен көліктерде дабылқаққыштар немесе қорғаныс құрылғыларының қарапайым түрі болса да болуын талап етуіміз қажет. Ол, біріншіден, азаматтардың өз көлік құралдарына немқұрайлы қарауына жол бермес еді, екіншіден, еліміздегі автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу қылмыс санының күрт төмендеуіне мүмкіндік берер еді.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің арасында жүргізілген сауалнамада біз бұл мәселе төңірегінде сұрақ қойған болатынбыз, жауап берген қызметкерлердің 100% біздің ойымызбен толықтай келісіп отыр.

Әдебиеттер

- 1 Интернет ақпарат көздері: <https://www.nationallloydsinsurance.com/> [10.05.2016]
- 2 Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы ҚСЖАЕКЕ қылмыстардың ахуалы және жай күйі туралы 2010 ж., 2011 ж., 2012 ж., 2013 ж., 2014 ж., 2015 ж. мәліметтері <http://service.pravstat.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat> [11.07.2016]
- 3 Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Бөтен мүлікті ұрлауға қарсы іс-қимыл жөніндегі 2015-2017 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту туралы ҚР ИМ 2015 жылғы 28 ақпандағы № 165 бұйрығы <http://mvd.gov.kz/portal/page/portal/mvd/MVD>
- 4 Интернет ақпарат көздері: <http://meta.kz/149053-izobretjon-universalnyjj-kljuch-dlja-ugonshhikov.html> [23.02.2010]
- 5 Интернет ақпарат көздері: <http://carlife.in.ua/vin-decode> [12.04.2015]

References

- 1 Internet akparat kozderi: <https://www.nationallloydsinsurance.com/> [10.05.2016]
- 2 Qazakstan Respublikasu Bas Prokuraturasunun zhanundagu KSzhAEKE kulmustardun ahualu zhane zhai kuiu turalu 2010 zh., 2011 zh., 2012 zh., 2013zh., 2014 zh., 2015 zh. malimetteri. <http://service.pravstat.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat> [11.07.2016]
- 3 Qazakstan Respublikasu Ishki ister ministriginin Boten mulikti urlauga karsu is-kimul zhonindegu 2015-2017 zhuldarga arналған bagdarlamasun bekіtu turalu QR IIM 2015 zhulgu 28 akpandagu № 165 buirugu. <http://mvd.gov.kz/portal/page/portal/mvd/MVD>
- 4 Internet akparat kozderi: <http://meta.kz/149053-izobretjon-universalnyjj-kljuch-dlja-ugonshhikov.html> [23.02.2010]
- 5 Internet akparat kozderi: <http://carlife.in.ua/vin-decode> [12.04.2015]